

Лексичні трансформації в перекладі суспільно-політичних текстів арабської мови

У статті проаналізовано та систематизовано лексичні трансформації в перекладі суспільно-політичних текстів з арабської мови на українську. У пропонованій роботі виділено типи лексичних трансформацій; проаналізовано основні перекладацькі лексичні трансформації, до яких вдається перекладач; систематизовано всі лексичні трансформації, які відбуваються під час перекладу з арабської мови на українську. У дослідженні з'ясовано, що для адекватного перекладу суспільно-політичних текстів з арабської мови на українську слід застосовувати лексичні трансформації, сутність яких полягає в заміні окремих лексичних одиниць арабської мови лексичними одиницями української мови, які не є їхніми словниковими еквівалентами. На матеріалі суспільно-політичних текстів арабської мови було виділено шість типів лексичних трансформацій.

Ключові слова: арабська мова, суспільно-політичний текст, переклад, лексичні трансформації, конкретизація, генералізація, додавання слова, вилучення слова, заміна, перестановка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пропонована стаття становить частину дослідження, присвяченого лексико-граматичним трансформаціям, що відбуваються під час перекладу суспільно-політичних текстів з арабської літературної мови на українську. У статті здійснено спробу представити лексичні трансформації у перекладі з арабської мови у вигляді цілісної системи. Сутність лексичних трансформацій полягає в заміні окремих лексичних одиниць вихідної мови лексичними одиницями мови перекладу, які не є їхніми словниковими еквівалентами. Уміння і навички здійснення перекладацьких трансформацій становлять істотний компонент компетенції перекладача, і тому їхньому визначенню та правильному застосуванню слід приділяти особливу увагу. Застосування трансформацій у перекладі має спрямовуватися на адекватну передачу смислу оригіналу і враховувати норми мови перекладу.

Аналіз останніх публікацій із цієї проблеми. Проблема перекладацьких трансформацій присвячена значна кількість досліджень у галузі теорії та практики перекладу. Це, передусім, роботи таких вітчизняних лінгвістів: Л. С. Бархударова, М. П. Брандес, Т. А. Казакової, В. М. Комісарова, Л. К. Латишева, Т. Р. Левицької, Р. К. Мін'яр-Белоручева, А. М. Фітермана, А. Д. Швейцер. Існує чимало наукових розвідок, присвячених саме лексичним трансформаціям під час перекладу різноманітних текстів з англійської, німецької, французької, іспанської мов. До проблеми перекладацьких трансформацій неодноразово зверталися і дослідники-арабісти, а саме: Н. Д. Фінкельберг, М. А. Майбуров, В. М. Белкін, Ю. П. Губанов. Водночас слід зазначити, що роботи, присвячені арабській мові, мають розрізнений характер і є здебільшого окремими коментарями до перекладу. Проблема лексичних трансформацій на матеріалі арабської мови на сьогодні окремо не розглядалася. Отже, констатуємо: дослідження лексичних трансформацій із залученням матеріалу арабської мови є актуальним і потребує спеціальної дослідницької уваги.

Мета статті – установити особливості функціонування трансформацій під час перекладу суспільно-політичних текстів з арабської мови на українську. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання низки таких завдань: дати загальну характеристику трансформацій під час перекладу; виділити типи лексичних трансформацій; проаналізувати основні перекладацькі лексичні трансформації, до яких вдається перекладач, і систематизувати лексичні трансформації, які здійснюються під час перекладу з арабської мови на українську.

Об'єктом дослідження є специфіка перекладу суспільно-політичних текстів арабської літературної мови. Предметом дослідження – лексичні трансформації під час перекладу суспільно-політичних текстів з арабської мови на українську.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Матеріал дослідження становить лексика загальноарабських періодичних видань, суспільно-політичні тексти офіційних інтернет-ресурсів арабською мовою.

Переклад традиційно розглядають як один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, як дієвий спосіб міжкультурної комунікації. За визначенням В. Н. Комісарова, переклад – це «вид мовного посередництва, у якому зміст іншомовного тексту передається іншою мовою через

створення цією мовою комунікативно рівноцінного тексту» [3, с. 248]. Адекватність і цілісність – два головні чинники, яких повинен дотримуватися перекладач під час перекладу оригінального тексту. Адекватний переклад потребує максимальної змістової та структурної відповідності перекладу до оригіналу. Це може бути досягнуто лише через винайдення повної відповідності структури й форми тексту мовою оригіналу в мові перекладу. Під час створення тексту потрібно враховувати всі його особливості, щоб у результаті отримати зв'язний текст, який буде передавати повний зміст і звернення автора. Зв'язність, якої має досягти перекладач, постає як категорія тексту, загальна для всіх мов: текст не може існувати поза зв'язністю. Водночас засоби та шляхи, за допомогою яких досягається зв'язність тексту, значно різняться в різних мовах. Наявність цих відмінностей спричиняє певні труднощі під час вивчення іноземної мови і є однією з причин помилок під час перекладу з однієї мови на іншу.

Як відомо, трансформації – основа більшості прийомів перекладу. Трансформація полягає в зміні формальних або семантичних компонентів при збереженні інформації, призначеної для передачі [5, с. 201].

Досягнення адекватності перекладу, всупереч відмінностям у формальних і семантичних системах двох мов, потребує від перекладача насамперед уміння здійснювати численні та якісно різноманітні міжмовні перетворення, так звані перекладацькі трансформації [1, с. 190], для того щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав усю інформацію, викладену у вихідному тексті, при суворому дотриманні норм мови перекладу.

Перекладацькі лексичні трансформації – це своєрідні зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу для адекватної передачі їхніх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із урахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу [2, с. 300]. Лексичні трансформації застосовують тоді, коли словникові відповідники того чи того слова мови оригіналу не можуть бути використані в перекладі через невідповідність із поглядом значення і контексту. Проаналізуємо найпоширеніші в практиці перекладу лексичні трансформації.

Конкретизація значення слова. Як відомо, лексичний елемент перекладається не окремо, сам по собі, в ізоляції від речення і тексту, де він вживається, а в сукупності його контекстуальних зв'язків і функціональних характеристик [2, с. 300]. Щоб досягти адекватності перекладу та його точності, перекладач має враховувати всі характеристики слова. Крім знання словникових відповідників, слід добирати контекстуальні відповідники, які не завжди фіксуються в словниках.

Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення. У результаті цієї трансформації слово із ширшою семантикою в оригіналі замінюється словом із вузкою.

Візьмімо для прикладу дієслово *تحرك* і його масдар (віддієслівне ім'я) *تحركٌ*. Використання цього дієслова дає уяву про виразний вплив контексту на значення слова. У цьому випадку контекст, що поєднує слово з конкретною ситуацією, збагачує його семантику. Значення *تحرك* у словниках тлумачиться як позначення руху взагалі (*рухатися; ворушитися; проявляти активність*) із можливою наявністю двох додаткових ознак: початку дії та тривалості (множинності). Чим менше денотативних ознак міститься в семантичній структурі окремого слова, тим ширше його сполучуваність у реченні [7, с. 24]. Так, дієслово *تحرك* поєднується практично з необмеженою кількістю різноманітних імен як істот (*قادة – керівництво; керівники, رجل – чоловік*), так і неістот, причому серед останніх трапляються і активні (*دولة – держава; القوات المسلحة – збройні сили*), й інактивні (*موقف – позиція*) терміни, а також абстрактні поняття (*ثروة – багатство*). Широка сполучуваність веде до того, що за допомогою розглядуваного дієслова описується значна кількість конкретних ситуацій, зокрема й таких, для описання яких в українському тексті потрібне виокремлення більшої кількості додаткових семантичних ознак, ніж їх міститься в значенні окремо взятого слова *تحرك*. У результаті під час перекладу виникає потреба уточнити характер руху за допомогою перекладацьких трансформацій типу конкретизації. Наприклад, араб.: *وتتناول المباحثات التحريك السياسي المقبل والعلاقات الثنائية بين مصر وأوكرانيا – Переговори стосувалися майбутніх політичних дій та двосторонніх відносин між Єгиптом і Україною; ان الأحداث كانت تتحرك ببالغ السرعة – Події розгорталися стрімко.*

Цей спосіб перекладу частіше застосовують тоді, коли перекладають слова із широким, можна навіть сказати, «нечітким» значенням. Так, дієслово *عمل على* – лексична одиниця із загальним денотативним значенням: *працювати над; докладати зусилля для досягнення будь-якого бажаного результату*. Звичайно після дієслова *عمل على* слідує масдар; кількість масдарів, поєднаних із цим

дієсловом, фактично необмежена [7, с. 56]. Вибір лексичної одиниці для перекладу цього дієслова та його масдара залежить від низки чинників. Перший із них пов'язаний з тим, що значення дієслова *عمل على* конкретизується в значеннях слів, з якими воно поєднується. Наприклад, якщо: *وضع الخطة* – складання плану, то *عمل على وضع الخطة* – працювати над складанням плану; якщо: *توحيد الجهود* – об'єднання зусиль, то *عمل على توحيد الجهود* – боротися за об'єднання зусиль. Другий чинник пов'язаний із випадками, коли підметом виступає слово, яке позначає інактивного діяча. Якщо *إتفاق* – угода, *الإجراءات* – заходи, тоді дієслово *عمل على* перекладається з відтінком потенційної модальності, наприклад, араб.: *إن إبرام هذا الاتفاق يعمل على زيادة حجم التبادل التجاري.* – Укладання цієї угоди може сприяти збільшенню торговельного обміну.

Генералізація значення слова – прийом перекладу, який полягає в переході від видового поняття до родового [5, с. 189]. У процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не лише звуження значення слів, а і його розширення. При цьому використовують такий тип трансформації, як генералізація. Унаслідок цього слово з вузьким значенням замінюють у перекладі на слово із ширшим значенням. Наприклад, дієслово *تم* у словнику тлумачать як *бути повним, завершеним; закінчуватися, завершуватися; відбуватися, виконуватися*. Але словникове значення досить рідко реалізується в текстах, частіше дієслово виконує роль граматичного значення часу та семантичного сенсу буття, становлення в загальному вигляді [7, с. 56]. Наприклад, араб.: *تم تأجيل توقيع الإتفاق* – Підписання угоди було відкладено; *تم توقيع المعاهدة* – Договір було підписано. Отже, розширюючи своє значення, дієслово може наблизитися до класу допоміжних і набуває здатності поєднуватися зі значною кількістю імен. Досить часто трансформація генералізації супроводжується трансформацією додавання слова.

Додавання слова. Загальновідомим є той факт, що перекладач не має права додавати щось від себе до змісту тексту, що перекладається. Усі смислові зміни, зокрема й додавання, повинні робитися за межами перекладу (у посиланнях, коментарях). Трансформація додавання полягає у введенні до перекладу лексичних елементів, яких немає в оригіналі, для правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекладається, або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують у культурі мови перекладу [2, с. 309]. Наприклад, араб.: *تسهيلات إئتمانية* – кредити на пільгових умовах (букв. пільги кредитні). Тут не йдеться про зміни смислу оригіналу через додавання до загального смислу.

Вилучення слова. Перекладач не може вилучати нічого зі змісту тексту, що перекладається. Вилучати можна лише ті елементи смислу, що певним чином дублюються в оригіналі за нормами мови оригіналу або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої [2, с. 309]. Наприклад, араб.: *وصل إلى بيروت أمس قائدا من عمان رئيس فرنسا* – Учора з Аммана до Бейрута прибув Президент Франції (букв. Прибув до Бейрута вчора приїжджаючий з Аммана Президент Франції). Слово *قائدا* вилучено [4, с. 9].

Трансформація вилучення слова застосовується для усунення в тексті перекладу тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту.

В арабській мові застосування декількох синонімів поспіль дуже поширене явище. При цьому залишаються важливими не стільки диференційні ознаки кожного із синонімів, скільки семантичний потенціал усього синонімічного ряду. Наприклад, араб.: *أفلام الرعب والخوف* – фільми жахів (букв. фільми жахів і страхів), *دون قيد أو شرط* – безумовно (букв. без обмежень і умов).

Застосовуючи трансформацію вилучення слова, слід стежити за тим, щоб у перекладі не було зменшено обсяг оригінальної інформації.

Заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови. Заміни – найпоширеніший вид перекладацької трансформації. У процесі перекладу заміни можуть піддаватися і граматичні одиниці (форми слів, частини мови, члени речення, типи синтаксичного зв'язку тощо), і лексичні [3, с. 220]. Заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови відбувається через різні лексичні та граматичні особливості мов оригіналу й перекладу та відмінності в мовленнєвих нормах. У цьому разі потрібно застосовувати трансформацію заміни частини мови, коли іменник змінюється на прикметник, а прикметник – на дієслово. Найчастіше це простежується стосовно таких частин мови, як іменник, дієслово, прислівник [2, с. 312].

Під час перекладу з арабської мови на українську досить часто відбувається заміна прикметника (найчастіше утвореного від географічної назви) на іменник. Наприклад, араб.: *الرئيس الروسي* – президент Росії, (букв.: російський президент), *الحكومة البريطانية* – уряд Англії (букв.: англійський уряд); *ناطق باسم* – офіційний представник або прес-секретар (букв.: мовець (той, хто говорить) від імені).

Масдар разом із прийменником *ل*, який позначає причину або мету, під час перекладу трансформується в інфінітив дієслова в українській мові. Наприклад, араб.: *دعاه الرئيس لزيارة بلدنا* – *Президент запросив його відвідати нашу країну*.

Трансформацію заміни застосовують у тих випадках, «коли збереження частиномовної характеристики слова, що перекладається, призводить до порушення граматичних норм мови перекладу та норм слововживання» [2, с. 313].

Перестановка слова. Один із видів перекладацьких трансформацій, здійснюваних у процесі перекладу, є перестановка (її ще називають пермутацією [2, с. 191]). Перестановка – вид перекладацької трансформації, який полягає в зміні розташування мовних елементів у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу [1, с. 191]. Елементи, які можуть зазнавати перестановки: слова, словосполучення, частини складного речення і самостійні речення у структурі тексту. Найпоширеніший випадок у процесі перекладу – зміна порядку слів і словосполучень у структурі речення.

Перестановки викликані низкою причин. Основною з них є відмінності в побудові речення в арабській і українській мовах. У короткому арабському інформаційному повідомленні прийнятий прямий порядок слів арабського дієслівного речення: присудок – підмет – обставина місця – обставина часу. Для аналогічного українського речення характерний такий порядок: обставина часу – обставина місця – присудок – підмет [7, с. 15]. Наприклад, араб.: *وصل رئيس الوزراء الألماني مساء أمس إلى مصر بزيارة رسمية* – *Учора ввечері до Єгипту прибув прем'єр-міністр Німеччини з офіційним візитом* (букв.: *Прибув прем'єр-міністр Німеччини вчора ввечері до Єгипту*). Це типова трансформація, зумовлена синтаксичними особливостями мови перекладу.

Зміна порядку слів і словосполучень у структурі речення – найбільш частотний випадок у процесі перекладу. Як ми вже зазначали, порядок слів в арабській і українській мовах неоднаковий; це, звичайно, не може не відобразитися в перекладі. Під час перекладу з арабської мови на українську ми маємо це брати до уваги й доносити у звичному, характерному для українського тексту вигляді, ураховуючи насамперед прагматичні аспекти перекладу. Наприклад, араб.: *غادر نائب الرئيس العراقي* – *Віце-президент Іраку залишив...* (букв.: *Залишив віце-президент Іраку...*).

Іноді перестановка супроводжується різними граматичними замінами. Усі граматичні заміни здійснюються відповідно до правил мови перекладу, проте граматичні переміщення рідко впливають на зміст перекладу, але становлять головний елементу передачі цілісності тексту. Іноді можливе збереження препозиції підмета, коли це потрібно для виконання певного комунікативного завдання.

Перестановки як вид перекладацької трансформації під час перекладу з арабської мови на українську трапляються досить часто, однак зазвичай вони супроводжуються трансформаціями іншого характеру.

Висновки. Основні труднощі перекладу, а також увесь характер перекладацького процесу зумовлюються відмінностями у структурах і правилах функціонування мов, що беруть участь у цьому процесі. Для адекватного перекладу слід застосовувати лексичні трансформації, сутність яких полягає в заміні окремих лексичних одиниць вихідної мови лексичними одиницями мови перекладу, які не є їхніми словниковими еквівалентами. На матеріалі суспільно-політичних текстів ми визначили шість типів лексичних трансформацій, які відбуваються під час перекладу з арабської мови на українську, а саме: конкретизація значення слова, генералізація значення слова, додавання слова, вилучення слова, заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови, перестановка слова.

Перспективи подальшого дослідження. Оскільки лексичні перекладацькі трансформації тісно пов'язані з граматичними, то об'єктом нашого подальшого дослідження стануть граматичні трансформації, а також лексико-граматичні трансформації, які відбуваються під час перекладу з арабської мови на українську.

Джерела та література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Леонид Степанович Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова кн., 2004. – 575 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Вилен Наумович Комиссаров – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.

4. Майбуров Н. А. Читаем и переводим арабскую газету / Николай Афанасьевич Майбуров. – М. : ИД «Муравей». – 256 с.
5. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Рюрик Константинович Миньяр-Белоручев. – М. : Моск. лицей, 1996. – 208 с.
6. Финкельберг Н. Д. Арабский язык. Курс теории перевода / Наталья Дмитриевна Финкельберг. – М. : Восток – Запад, 2004. – 232 с.
7. Финкельберг Н. Д. Учебник общественно-политического перевода. Арабский язык. В 2 ч. Ч. 1 / Наталья Дмитриевна Финкельберг, Николай Афанасьевич Майбуров. – М. : Воен. краснознам. ин-т, 1986. – 432 с.

Кононенко Валерия. Лексические трансформации при переводе общественно-политических текстов арабского языка. В статье проанализированы и систематизированы лексические трансформации при переводе общественно-политических текстов с арабского языка на украинский. В предлагаемой работе выделены типы лексических трансформаций; проанализированы основные лексические трансформации, к которым прибегает переводчик; систематизированы лексические трансформации при переводе с арабского языка на украинский. В исследовании было выяснено, что для достижения адекватного перевода общественно-политических текстов с арабского языка на украинский следует применять лексические трансформации, суть которых заключается в замене отдельных лексических единиц арабского языка лексическими единицами украинского языка, не являющимися их словарными эквивалентами. На материале общественно-политических текстов арабского языка выделены шесть типов лексических трансформаций.

Ключевые слова: арабский язык, общественно-политический текст, перевод, лексические трансформации, конкретизация, генерализация, добавление, опущение, замена, перестановка.

Kononenko Valeriya. Types of Lexical Transformations in Translation of Socio-political Texts From Arabic Language. The article has presented the analyses and systematization of the lexical transformations in translation of social and political texts from Arabic language to Ukrainian. In the proposed research the types of lexical transformations have been identified; the basic lexical transformations, which are used by the translator have been analyzed; all lexical transformations in translation from Arabic language to Ukrainian have been organized. It has been determined in this study, that to provide an adequate translation of social and political texts from Arabic into Ukrainian language the lexical transformations should be applied where the main point is to substitute separate lexical units of Arabic with lexical units of Ukrainian language which are not their vocabulary equivalents. Six types of lexical transformations have been identified on the material of social and political texts of Arabic language.

Key words: Arabic language, socio-political text, translation, lexical transformations, concretization, generalization, addition, omission, substitution, permutation.

Стаття надійшла до редколегії
28.03.2013 р.

УДК 81'276.6:796.83=111:81'255.4=161.2

Оксана Федів

Відтворення боксерської термінології оповідання Е. Хемінгуея «Півсотні тисяч» в українському перекладі В. Митрофанова

У статті проаналізовано особливості використання боксерської термінології в оповіданні Е. Хемінгуея «Півсотні тисяч» та підхід В. Митрофанова до її відтворення засобами цільової мови. Виділено функції такої термінології у згаданому творі та схарактеризовано потенційні проблеми її перекладу. Проаналізовано конкретні випадки вживання боксерської термінології та проаналізовано вибір перекладацьких рішень В. Митрофанова, а також узагальнено методи, які використовує перекладач, залежно від виду терміна та його функції. Зазначено перспективу подальшого дослідження, яке полягає у вивченні творчого методу В. Митрофанова та його унікального ідіостилу.

Ключові слова: боксерська термінологія, функції термінів, переклад.

Постановка наукової проблеми та її значення. Володимир Митрофанов – український перекладач ХХ ст., лауреат Літературної премії імені Максима Рильського (1998), редактор видавництва «Молодь», заступник головного редактора видавництва «Дніпро», член редакційної колегії